

Motiv prijateljstva u hrvatskom dječjem romanu

Lakić, Sanja

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:530664>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2020-10-28**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

SANJA LAKIĆ

MOTIV PRIJATELJSTVA U HRVATSKOM DJEČJEM ROMANU

Završni rad

Pula, rujan 2019.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

SANJA LAKIĆ

MOTIV PRIJATELJSTVA U HRVATSKOM DJEČJEM ROMANU

Završni rad

JMBAG: 0009044753, izvanredni student

Studijski smjer: Stručni studij predškolskog odgoja

Predmet: Dječja književnost

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Filologija

Znanstvena grana: Teorija i povijest književnosti

Mentor: izv.prof.dr.sc. Kristina Riman

Pula, rujan 2019.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani SANJA LAKIĆ , kandidat za
prvostupnika PREDŠKOLSKOG ODGOJA

ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, _____ SANJA LAKIĆ _____ dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom _____ MOTIV PRIJATELJSTVA U HRVATSKOM DJEČJEM ROMANU _____ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljajući na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

SADRŽAJ

1. UVOD	7
2. HRVATSKI DJEČJI ROMAN	8
2.1. TERMIN DJEČJI ROMAN	8
2.2. KRATKA POVIJEST HRVATSKOG DJEČJEG ROMANA	10
2.2.1. HRVATSKI DJEČJI ROMAN U 19. STOLJEĆU	11
2.2.2. PRVA DVA DESETLJEĆA 20. STOLJEĆA	11
2.2.3. TRIDESETE GODINE 20. STOLJEĆA	12
2.2.4. ČETRDESETE GODINE 20. STOLJEĆA	13
2.2.5. PEDESETE GODINE 20. STOLJEĆA	13
2.2.6. ŠEZDESETE GODINE 20. STOLJEĆA	14
2.2.7. SEDAMDESETE GODINE 20. STOLJEĆA	14
2.2.8. OSAMDESETE GODINE 20. STOLJEĆA	15
2.2.9. DEVEDESETE GODINE 20. STOLJEĆA I POČETAK 21. STOLJEĆA ..	15
3. DJECA I PRIJATELJSTVO	17
3.1. KAKO DJECA STVARAJU PRIJATELJSTVA?	17
3.1.1. PREDŠKOLSKA DOB	17
3.1.2. ŠKOLSKA DOB	18
3.1.3. VAŽNOST PRIJATELJSTVA	20
3.2. ŠTO DJECA VOLE ČITATI?	20
3.2.1. NAJČEŠĆE TEME	21
3.2.2. PUSTOLOVNOST, AKCIJA I IGRA	22
3.3. KAKO DJECA ČITAJU?	22
4. ANALIZA MOTIVA PRIJATELJSTVA U HRVATSKIM DJEČJIM ROMANIMA	24
4.1. IVANA BRLIĆ-MAŽURANIĆ: „ČUDNOVATE ZGODE ŠEGRTA HLAPIĆA“, 1913.	25
4.2. MATO LOVRAK: „VLAK U SNIJEGU“, 1933.	26
4.3. IVAN KUŠAN: „UZBUNA NA ZELENOM VRHU“, 1956.	28
4.4. MILIVOJ MATOŠEC: „STRAH U ULICI LIPA“, 1968.	30
4.5. MIRO GAVRAN: „SRETNI DANI“, 1994.	32
4.6. SANJA PILIĆ: „POŠALJI MI PORUKU!“, 2016.	33
5. ZAKLJUČAK	36

IZVORI.....	37
LITERATURA	37
SAŽETAK	40
KLJUČNE RIJEČI.....	40
SUMMARY	41
KEYWORDS.....	41

1. UVOD

Motiv prijateljstva u hrvatskom dječjem romanu u ovom završnom radu podijeljen je na tri poglavlja od kojeg svako istražuje jedan element teme. Prvo poglavlje bavi se terminom hrvatskog dječjeg romana, problematikom definiranja dječje književnosti i dječjeg romana te kratkim povijesnim pregledom hrvatskog dječjeg romana podijeljenim na desetljeća od kraja 19. stoljeća do početka 21. stoljeća. Svako desetljeće ukratko je prikazano kroz povijesni i društveni kontekst te kroz najuspješnije autore i njihove romane proizašle iz konteksta razdoblja.

Drugo poglavlje rada bavi se prijateljstvom: načinima na koje djeca sklapaju prijateljstva, što im je relevantno u izboru prijatelja, koje osobine smatraju poželjnim, koje nepoželjnim i sl. Budući da postoji razlika u sklapanju i održavanju prijateljstava između predškolske i školske dobi, tako je i u ovom radu napravljena distinkcija s obzirom na dob. Ovo se poglavlje nadovezuje na prethodno jer istražuje najčešće teme dječjih romana i povezuje ih s prijateljstvom. Djeca vole čitati o temama koje su im bliske stoga je prijateljstvo jedna od najzastupljenijih.

Posljednje poglavlje analiza je motiva prijateljstva u hrvatskim dječjim romanima: *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* Ivane Brlić-Mažuranić, *Vlak u snijegu* Mate Lovraka, *Uzbuna na Zelenom Vrhu* Ivana Kušana, *Strah u Ulici lipa* Milivoja Matošeca, *Sretni dani* Mire Gavrana i *Pošalji mi poruku!* Sanje Pilić. Analizirana su prijateljstva unutar svakog od romana te potkrijepljena citatima i primjerima. Analiza je napravljena kronološki kao i pregled dječjeg romana u prvom poglavlju. Izabrani su romani koji su prema različitim izvorima predstavljeni kao najkvalitetniji predstavnici svakog većeg razdoblja povijesti hrvatske dječje književnosti.

2. HRVATSKI DJEČJI ROMAN

Dječji roman u Hrvatskoj pogodna je polazišna točka za razmatranja promjena u predočavanju djeteta u hrvatskoj dječjoj književnosti (Zima, 2011). Njemu je posvećeno više pozornosti nego ostalim književnim vrstama te se o njemu nešto više i pisalo. U hrvatskom je kontekstu tradicionalno najpovlašteniji žanr dječje književnosti pa ga se često uzima kao sinegdoha dječje književnosti zbog toga što je povijesno, tematski i strukturno sveobuhvatan žanr. Osim toga, njegove karakteristične odrednice: dječji likovi, družine, pustolovnost i akcija često korespondiraju s odrednicama dječje književnosti (Hameršak i Zima, 2015). Bez obzira na to kad je dječji roman napisan, danas ili prije sto godina, on ostaje u okvirima čvrste razgranate fabule i tradicionalnog pripovijedanja (Zalar, 1983).

Pri površnom čitanju hrvatskog dječjeg romana, možemo uvidjeti da se dječjim likovima u različitom vremenskom i kulturološkom kontekstu pridaju podudarne karakteristike: na dječji se lik projiciraju utopijske težnje određene društvene zajednice, dječji lik postaje „plodno tlo“ za različite ideološke interpretacije. Dijete postaje društveni konstrukt, žarišna točka različitih utjecaja i diskursa u svim situacijama i u svim vremenskim razdobljima (Zima, 2011).

2.1. TERMIN DJEČJI ROMAN

Termin *dječji roman* postaje referentan od tridesetih godina 20. stoljeća kad se afirmira na produkcijskoj razini „...kao oznaka za dulji prozni tekst razvedenije fabule i narativne organizacije“ (Hameršak i Zima, 2015:202). „U hrvatskoj znanosti o dječjoj književnosti termin „roman“, odnosno „dječji roman“ prvi se put pojavljuje u studiji Milana Crnkovića *Dječja književnost*, čije prvo izdanje izlazi u Zagrebu 1966.“ (Zima, 2011:13). On dječjim romanima smatra realistička ostvarenja u kojima su glavni likovi djeca, a napisani su jednostavnim i razumljivim jezikom i stilom (Zalar, 1983).

U svojoj definiciji dječjeg romana, Crnković kao ključnu karakteristiku koja ga određuje ističe „realističnost“ i njezine posljedice, odnosno tematsku posvećenost teksta djetinjstvu i odabir djeteta kao glavnog junaka fabule. Ivo Zalar ide korak dalje te u definiranju „dječjeg romana“ uvodi distinkciju između „dječjeg romana“ i „romana za djecu“ gdje Crnković ne radi jasnu razliku nego govori o „graničnim vrstama“. Upravo te „granične vrste“ Zalar definira kao romane koji nemaju dijete kao

implicitnog čitatelja, ali ih ono rado uzima i čita, prihvaća kao „svoje“ (Zima, 2011). Zalarova definicija uključuje sadržajni i strukturni aspekt djela, za razliku od Crnkovića koji uglavnom svoju podjelu bazira na sadržajnom aspektu. Ona uključuje najprije dječje likove, tj. aktere radnje, dječje družine, avanturističku crtu dječjih romana te posebno naglašava fenomen dječje igre kao svezemenski i svugdje prisutan u dječjoj književnosti uopće. Važan utjecaj Zalarove studije na hrvatsku znanost o dječjoj književnosti predstavlja određivanje romana Ivane Brlić-Mažuranić *Čudnovate zgode i nezgode šegrta Hlapića* kao prvoga hrvatskoga dječjeg romana, što preuzimaju i druge studije o problematici ove vrste (Zima, 2011).

Joža Skok 1991. godine objavljuje antologiju hrvatskoga dječjeg romana *Prozori djetinjstva* I. I II. u kojoj donosi posve novu definiciju vrste. On naglašava jedinstvo „fikcijskoga, imaginacijskoga i poetskoga“ i „fakcijskoga – realnoga i zbiljskoga“ koje karakterizira prvi hrvatski dječji roman (*Čudnovate zgode i nezgode šegrta Hlapića*), a može se smatrati i metaforičkom odrednicom cjelokupne povijesti ove vrste. Skok ističe i dvije tradicije iz kojih proizlazi hrvatski dječji roman, a to su svjetska dječja književnost i hrvatska (nedječja) romaneskna tradicija. Njegova definicija dječjeg romana sastoji se od dvojnosti „izmišljenoga“ i „stvarnosnoga“, dječjih likova i „specifično dječjeg pogleda na svijet“ (Zima, 2011).

Crnković potom piše o romanima Ivana Kušana, a u tom tekstu kao najbitnije karakteristike dječjeg romana iznosi djecu kao glavne junake (pojedince, u paru ili družinu), problematičan odnos djece i odraslih, težnju pustolovnosti i avanturama, duhovitost te sretan završetak (Zima, 2011). Sve su to revidirane i usustavljene karakteristike njegove ranije definicije.

Godine 1998. Stjepan Hranjec iznosi svoju definiciju koja se uglavnom u potpunosti podudara s onim što su ranije o tome rekli Zalar i Skok. Ključne odrednice vrste dječjeg romana, po njemu, su: dječji likovi, uzbudljiva naracija, jednostavna struktura, likovi u sastavu družine, pustolovnost te igra.

Važna točka preokreta u definiranju i istraživanju predstavlja studija Berislava Majhuta o počecima hrvatskog dječjeg romana, a koja donosi radikalnu tezu o tome kako Šegrt Hlapić nije vrstovni začetnik u hrvatskoj dječjoj književnosti. Autor navodi trideset i dva naslova koja se, prema kriterijima iznesenim u studiji, mogu smatrati dječjim romanima, a nastali su prije 1913. godine (kad izlazi prvijenac Ivane Brlić-Mažuranić). Majhut je uz to zaslužan i za usustavljanje i popisivanje hrvatskog izdavaštva 19. stoljeća namijenjenog djeci (djelomično i 18. i 20. stoljeća) te

utvrđivanje konkretnijih kriterija u definiranju dječje književnosti i dječjeg romana uvodeći naratološku kategoriju implicitnog čitatelja djeteta kao razlikovnu kategoriju dječjeg i nedječjeg književnog sustava (Majhut, 2005).

2.2. KRATKA POVIJEST HRVATSKOG DJEČJEG ROMANA

Povijesni pregled hrvatskog dječjeg romana opterećen je problemom periodizacije hrvatske dječje književnosti. Različiti autori rade podjele s obzirom na potpuno drukčije zajedničke karakteristike.

Crnković i Težak (2009.) hrvatsku dječju književnost dijele u četiri razdoblja. Prvo razdoblje nazivaju Filipovićevim koje obuhvaća početke hrvatske dječje književnosti do 1913. godine. Drugo razdoblje traje od 1913. do 1933. godine, a nazivaju ga dobom Ivane Brlić-Mažuranić. Treće je Lovrakovo doba od 1933. do 1956. godine, a četvrto Vitezovo doba koje započinje 1956. godine. Na pitanje traje li ovo posljednje razdoblje i danas ili je dijelom nekog novog razdoblja, Crnković i Težak ne donose odgovor.

Majhut kritizira Crnkovićevu podjelu zamjerajući nedostatak uključenosti trivijalne književnosti kao važnog elementa dječje kulture. Smatra kako je u Lovrakovom dobu istaknuta samo socijalno angažirana dječja književnost, a sva ostala je nestala iz vidokruga iako se radi o bogatoj i raznovrsnoj žanrovskoj produkciji. „Za Crnkovića kao da je važniji kontinuitet hrvatske dječje književnosti između vremena prije Drugoga svjetskog rata te nakon njega od strahovitih posljedica samoga svjetskog rata i revolucije 1945. na dječju književnost“ (Majhut, 2015:199). Majhut (2015) propituje i imenovanje cijelog razdoblja Vitezovim imenom jer je to razdoblje opadanja poezije kao dominantne književne vrste.

S obzirom na navedene zaključke, ponudio je i nova razmatranja o periodizaciji hrvatske dječje književnosti kroz povezanost nakladništva i publike. Razdoblje nakon 1919. godine dijeli na četiri faze. Prva faza traje od 1919. do 1945. godine, a obilježena je prodajom romana u svescima na „trafikama“ koja je omogućila izravan kontakt nakladnika i djeteta. Druga faza, od 1945. do 1956. godine, faza je u kojoj nestaje trivijalna književnost, a karakterizira je homogenost kanonske i nekanonske književnosti. Istaknuti autor je Mato Lovrak. Treća faza traje od 1956. do 1990. godine, a ima za cilj ostvarivanje financijske dobiti, ali se pozornost posvećuje i

važnosti odgojnog utjecaja kroz književnost. Dolazi do pojave žanrovske dječje književnosti, a prvi takav roman je *Uzbuna na Zelenom Vrh* Ivana Kušana iz 1956. godine. Posljednja, četvrta faza traje od 1990. godine do danas, a obilježena je prelaskom na demokratski sustav i utjecaj tehnologije na dječju književnost (Majhut, 2008).

Za potrebe promatranja teme ovoga rada preuzeta je periodizacija hrvatskog dječjeg romana što ju je predložila Dubravka Zima (2011), a podjela se sastoji od vremenskih razdoblja (uglavnom desetljeća) s istaknutim karakteristikama i najznačajnijim predstavnicima te oslikanim društveno-povijesnim kontekstom.

2.2.1. HRVATSKI DJEČJI ROMAN U 19. STOLJEĆU

Majhut navodi da je dječji roman 19. stoljeća obilježen kolebanjima oko karakteristika vrste i namjene te da su tematski raznovrsni, ali se strukturno mogu odrediti kao romani o siročetu i pustolovni romani. Za primjere uzima *Tugomilu* Jagode Truhelke i *Sretnog kovača* Vjekoslava Košćevića (Majhut, 2005). Dječji roman u ovom razdoblju ponajviše služi kako bi marginalne društvene skupine (djecu, ali i žene) održao na margini te da im se, prije svega, dodijeli funkcija (npr. djetetova poslušnost i učenje vode do razvoja moralnog i poželjnog člana zajednice) što se postiže pripovijedanjem o takvim „ispravnim“ slučajevima i primjerima. Dječji likovi nisu pokretači radnje, nego se njima iskazuju funkcije kojima djeca trebaju težiti. Vrhunac i cilj odgoja kroz romane ovog razdoblja je dijete koje oponaša ponašanje, razmišljanje i postupke svojih roditelja kao savršenih primjera ispravnosti i morala. Prozu se rabi u odgojne svrhe, ona služi kao didaktičko sredstvo (Zima, 2011).

2.2.2. PRVA DVA DESETLJEĆA 20. STOLJEĆA

U prvom desetljeću 20. stoljeća nema promjena u diskursu hrvatske dječje književnosti. Autori romana s početka stoljeća i dječjem liku i fabuli pristupaju na jednak način kao njihovi prethodnici. Tek se u drugom desetljeću uočavaju promjene koje nisu univerzalne, ali su vidljive. Dijete u romanima Truhelke, Brlić-Mažuranić, Nazora počinje dobivati centralnu ulogu i ne nalazi se više na marginama društva. „Dječji je lik u tim romanima aktivan, pokretač je radnje, sam konstruira vlastiti identitet i uspijeva izboriti čak i određeni prostor samostalnosti i neovisnosti o

odraslima“ (Zima, 2011:35). Uzmemo li za primjer lik šegrta Hlapića, može se zaključiti kako on nije biće bez identiteta iako je, u početku, postavljen u odnos fizičke ovisnosti s odraslim likovima (šegrt u majstorskoj radionici). Taj se odnos prekida njegovim bijegom i kreće njegova samostalna avantura. Šegrt Hlapić gradi svoj identitet, donosi i provodi odluke te ima vlastite doživljaje svijeta koji ga okružuje. Njegova primarna svrha nije da ide utabanim stazama i čini ono što se od njega očekuje nego je svrha da zabavi čitatelja. „Hlapić je, simbolično, prvi dječji lik u hrvatskom dječjem romanu na kojemu se uočavaju promjene u predodžbi o djetetu – od činjenice da samoću shvaća kao samostalnost i slobodu, a ne kao nepoželjan teret, pa do činjenice da svoje ponašanje prilagođava aktualnim društvenim odnosima u onoj mjeri u kojoj to njemu odgovara“ (Zima, 2011:38). Lik Hlapića prikazan je kao idealno biće, nevino, čisto i bezgrešno. Ta će se ideja o idealnom liku djeteta dalje razraditi kroz desetljeća koja slijede, posebice u opusu Mate Lovraka.

2.2.3. TRIDESETE GODINE 20. STOLJEĆA

Na percepciju djeteta u dječjem romanu u ovom desetljeću posebice utječe institucionalizacija obrazovanja, promjene u obrazovnom sustavu te zakonske regulative vezane za dječji rad, rast i razvoj, brigu za zdravlje, higijenu i sl. Ovo je desetljeće raskola između djeteta bez identiteta kakvo se u književnosti javlja krajem 19. i početkom 20. stoljeća te idealnog djeteta koje ne griješi i koje ima pozitivne nakane, a koje se može povezati s nešto kasnijim književnim ostvarenjima, npr. šegrt Hlapić (Zima, 2011).

Ovaj period svakako je obilježio Mato Lovrak. Godine 1933. objavljuje svoja dva romana: *Djeca Velikog sela* (preimenovan u drugom izdanju u *Vlak u snijegu*) i *Družba Pere Kvržice*. Lovrakov opus nastaje u razdoblju od tridesetih do šezdesetih godina 20. stoljeća te se kroz dugi period stvaranja javljaju razlike u strukturi i kontekstu u kojem smješta likove. Ipak, ono po čemu su njegova djela karakteristična, zajedno s prva dva romana, su: dihotomija sela i grada, superiornost djece nad odraslima gdje njihova poduzetnost i sposobnost prelaze granice realnih dječjih mogućnosti, kolektivizam (družine) te brojčana i karakterna nadmoć muških nad ženskim likovima, bez obzira na dob.

Tijekom ovoga razdoblja značajan utjecaj na razvitak hrvatskog dječjeg romana imali su i prijevodi kvalitetnih i priznatih stranih djela kao što su Kastnerovi *Emil i detektivi* ili Molnarovi *Junaci Pavlove ulice* (Zalar, 1983).

2.2.4. ČETRDESETE GODINE 20. STOLJEĆA

Ovo je desetljeće, prije svega, obilježeno Drugim svjetskim ratom koji je (ne)namjerno ostavio trag na hrvatskoj dječjoj književnosti i dječjem romanu. Rat je donio podjelu na romane koji u potpunosti ignoriraju njegovo postojanje te na romane koji ga afirmiraju. Potonji kroz dječje likove pokušavaju „progurati“ ideologiju te obrasce ponašanja koje ona zahtijeva. Takvi idealni dječji likovi doprinose utilitarnosti romanesknog diskursa (Zima, 2011).

Kolektivizam i družine i dalje su bitna karakteristika romana, ali se autonomnost dječjeg lika gubi. U proteklim se desetljećima autonomnost afirmirala, a sada se dokida te se piše o djetetu unutar obitelji, o djetetu koje je ovisno i nesamostalno te ne donosi odluke. Takav pristup proizašao je iz strahota koje rat donosi sa sobom. Rat je ušao u sve pore društva te nikoga nije izostavio. Stradala su nedužna djeca, žene i starci koji su bili i potpuno nesvjesni svega što se oko njih događalo. Iz svega toga jasno je zašto je i hrvatski dječji roman u ovom poslijeratnom razdoblju, koje se proteže i na sljedeće desetljeće, toliko opterećen djetetom koje je prestrašeno, slabašno i nesigurno (Zalar, 1983).

2.2.5. PEDESETE GODINE 20. STOLJEĆA

Najvažniji predstavnici ovog desetljeća su Ivan Kušan i Milivoj Matošec koji se u književnom i društvenom smislu nadovezuju na tridesete godine 20. stoljeća. Godinu objavljivanja prvog Kušanovog romana (*Uzbuna na Zelenom Vrhu*), 1956., Crnković, Težak i Hranjec uzimaju kao periodizacijsku razdjelnicu, njome počinje nova, suvremena hrvatska književnost koja sa sobom nosi promjene u prikazu dječjih i odraslih likova, u mjestu radnje te u samoj fabuli (Zima, 2011). Dječji likovi polagano se odmiču od slike ideala i autori ih pokušavaju oblikovati autonomno pritom propitujući moguće „nove“ slike djeteta. Neke od promjena mogu se povezati i s društvenim kontekstom gdje zbog procesa urbanizacije, likovi „sele“ sa sela u grad. Tako više gradovi nisu negativno prikazani, već su poprište fabularnih zapleta. „Dječji

likovi preuzimaju glavnu ulogu u pokretanju i razrješenju zapleta, oni odlučuju u kojoj će mjeri prihvatiti ponuđenu pomoć odraslih i oni na kraju primaju zasluge za uspješno riješene fabularne zagonetke“ (Zima, 2011:171). Za razliku od prethodnika, autori ovog desetljeća odrasle likove smještaju na marginu, smještaju ih u službu djece. Odrasli likovi su ili pomagači ili negativci, ali se bez njih ne može riješiti zagonetka na koju dječji likovi nailaze. U ovom desetljeću i dalje se pojavljuju isključivo dječaci i muški likovi (izuzetak je Kušanov roman *Lažeš, Melita*) dok su ženski likovi okarakterizirani kao pasivni i ovisni o muškoj aktivnosti. Njihova je glavna osobina brbljivost zbog koje često upadaju u nevolje (Zima, 2011).

2.2.6. ŠEZDESETE GODINE 20. STOLJEĆA

Ovo je desetljeće institucionalizacije i afirmacije dječje književnosti u hrvatskim okvirima. Zajedno s netrivialnom, javlja se i trivijalna književnost koja također ima svoje čitatelje, a kojoj se netrivialna pokušava suprotstaviti svojom kvalitetom. Pojavljuje se i lektira u školama kao način da se djecu što ranije uči navikama čitanja i kritičkom odnosu prema onome što čitaju. Afirmira se nova slika djeteta nastala u prošlom desetljeću. Ipak, još uvijek ima autora koji ostaju pri stereotipnom prikazu dječjih likova i njihovih uloga koje je karakteristično za ranije godine (Zima, 2011).

2.2.7. SEDAMDESETE GODINE 20. STOLJEĆA

Sedamdesete godine donose nešto brojnije prijevode susjednih, ali i ostalih europskih autora kao želju za poticanjem otvaranja pomalo izolirane hrvatske književnosti. Čitateljima se nudi i nešto izvan okvira nacionalne književnosti. Prijevodi su dobrodošli, ali s obzirom na ostatak svijeta, dolaze s popriličnim zakašnjenjem (strane se uspješnice kod nas prevode desecima godina kasnije). Problem prijevoda očituje se u tome što ih se često prilagođava jezičnim, ideološkim i poetičkim značajkama ciljnog sustava. Majhut piše o tome kako se rijetko radi o doslovnim prijevodima. Sve su to domestikacije prijevoda i pohrvaćivanja do granice neprepoznatljivosti od originala (Majhut, 2005).

Dječje likove u ovom desetljeću karakterizira kompetentnost koja ima dodirnih točaka s novom slikom djeteta iz prošlog desetljeća, ali je razlikuje što su djeca žrtve. Žrtva kao karakteristika u brojnim djelima odnosi se na žrtvu obitelji ili žrtvu okolnosti.

Nada Iveljić predstavnica je ovog desetljeća i dječji likovi u njezinim romanima su istovremeno žrtve, čisti, nevini, idealni, ali i kompetentni pojedinci koji se u toj dodijeljenoj ulozi snalaze i sami rješavaju probleme (Zima, 2011).

2.2.8. OSAMDESETE GODINE 20. STOLJEĆA

Ovo je razdoblje u kojem se ne može izdvojiti jedan ili nekoliko dominantnih autora i po njihovim djelima prikazati glavne karakteristike likova ili romana. Pojavljuje se „novi“ kriminalistički roman te se afirmira zagonetno dijete – ne u smislu da ono rješava zagonetke, nego je njegova mnogostrukost i raznolikost u predodžbama zagonetna. Zagonetka koju rješavaju je nerješiva za njih same pa uglavnom traže pomoć odraslih, ponekad i institucije (policija). Što se tiče muških i ženskih likova, i dalje prevladavaju dječaci. Teme postaju i novi momenti društvenog konteksta, npr. posvojeno dijete, dijete u domu bez roditelja...

„Premda smo u ovom desetljeću uvodno uočili određenu društvenu „angažiranost“ u smislu problematiziranja društvene funkcionalnosti dječjega književnog sustava u predodžbi o djetetu koja se ne podudara s tradicionalnom, fiksiranom predodžbom o djetetu koje možemo poznavati i definirati, važan segment romaneskne produkcije u osamdesetim godinama 20. stoljeća predstavlja i fantastika koja problemu društvene implikacije u dječjem književnom sustavu pristupa na drukčiji način“ (Zima, 2011:274). Fantastične romane pišu Sunčana Škrinjarić, Damir Miloš, Božidar Prosenjak.

2.2.9. DEVEDESETE GODINE 20. STOLJEĆA I POČETAK 21. STOLJEĆA

Prva polovica ovog desetljeća obilježena je ratom kao društvenim „potresom“ koji se odrazio i u dječjoj književnosti. Dolazi do promjena u institucijama, nakladnicima, tržištu koje su više-manje uzrokovane politikom i političkim previranjima uzrokovanih ratom. Predodžba o djetetu degradira se u pojednostavljenu. Dijete ponovno postaje žrtva, nemoćni pojedinac koji je ovisan o odraslima.

Javlja se cijeli niz romana novih, neafirmiranih autora (Sanja Pilić, Branka Primorac), ali i onih već poznatih (Miro Gavran, Pavao Pavličić, Nada Iveljić). Ovo desetljeće u svjetskoj književnosti donosi prodor tabu-tema i radikalno dokidanje

stereotipa o društvenoj ulozi dječje književnosti (Zima, 2011). Hrvatska dječja književnost obiluje romanima s temom rata dok se tabu-teme, uglavnom u prijevodima, pojavljuju krajem ovog desetljeća i početkom sljedećeg. Hrvatska dječja književnost koja se bavi ratom počiva na dvije pretpostavke. „Prva je zajednička pretpostavka dječjim piscima koji pišu o ratu svakako ona o strahoti rata: u hrvatskoj dječjoj književnosti rat se (najvećim dijelom) ne shvaća kao društveni fenomen, nego kao niz strašnih događaja, kao sveobuhvatnost neželjenog zla, kao teško shvatljiva, okrutna, nesmiljena realnost u dječjim životima, i to neovisno o tome gdje ih pripovjedač zatječe“ (Zima, 2001). Sljedeća pretpostavka dijeli se na dvije oprečne, ali ponekad isprepletene narativne organizacije koje Zima naziva *ratom kao sazrijevanjem* i *ratom kao pustolovinom*. Obje su kategorije neovisne o društvenom kontekstu. Prva uglavnom prikazuje dječji lik (često samo jedan) u ratu u njegovom prirodnom okruženju s istaknutim razmišljanjima dok je vanjska stvarnost u drugom planu. Rat je period sazrijevanja i odrastanja. Druga narativna organizacija primjena je klasičnog obrasca dječjeg akcijskog romana koncentriranog na doživljaje dječjih likova. Dječja potreba za akcijom i igrom je u prvom planu (Zima, 2001). Gomilanje sumornih motiva i socijalne tematike prve polovice devedesetih godina u hrvatskom dječjem realističkom romanu usmjerilo je odvajanje dječjeg od romana za mlade (Vrcić-Mataija, 2011). Dječji roman obuhvaća čitatelje do dvanaeste ili trinaeste godine života pa su jezik i stil jednostavniji, kao i fabula.

Druga polovica desetljeća i početak 21. stoljeća donose zaokret u tematskom, dobnom, fabularnom i karakternom smislu stoga više ne govorimo o realističkom dječjem romanu nego o romanu za mlade, za čitatelje od četrnaeste do dvadesete godine života (dobne granice nisu fiksne, više okvirne). U romanima za mlade izdvaja se tematika sazrijevanja, tjeskobe odrastanja, položaja unutar obitelji, ljubavnih problema, smrti, bolesti, nasilja... „Izmijenjen sustav životnih vrijednosti utemeljen na virtualnoj slici svijeta, nedostatak dijaloga, otuđenost urbanog života, pomanjkanje empatije posebno su se odrazili na živote mladih ljudi, ali i na projekciju takvoga života u književnosti“ (Vrcić-Mataija, 2011:145).

3. DJECA I PRIJATELJSTVO

3.1. KAKO DJECA STVARAJU PRIJATELJSTVA?

Prijateljstva su primarna značajka života odraslih, ali i djece. Već s četiri godine života 75% djece ima česte, dvosmjerne, kooperativne i pozitivne interakcije s vršnjacima (Howes, 1996). Dječja prijateljstva utemeljena su na sličnostima. Djeca biraju prijatelje slične dobi, (često) istog spola, sličnog fizičkog izgleda, ali i sličnog smisla za humor, odgoja i smisla za igru. Izbor prijatelja važan je za njihovu prilagodbu i snalaženje u svakodnevnim situacijama. Kad djeca biraju dobro prilagođene i društveno kompetentne prijatelje, i sami se bolje nose sa stresnim situacijama i promjenama. Takva prijateljstva su harmonična i manje konfliktna (Gifford-Smith i Brownell, 2002).

Definiranje prijatelja i prijateljstva različito je s obzirom na dob. Mlađoj djeci teže je definirati prijatelja stoga ona govore da su to djeca s kojom se najviše igraju. Njihovi međusobni odnosi baziraju se na fizičkoj blizini i trenutnim akcijama zbog čega su promjenjiva i nisu dugotrajna. Starija djeca (školarci) spominju važnost povjerenja i odanosti u karakterizaciji osobe koju zovu prijateljem (Sebanč i sur., 2007). Važna im je i suradnja te osjećaj opuštenosti i ugone s osobom koju zovu prijateljem.

3.1.1. PREDŠKOLSKA DOB

Počevši od ranog djetinjstva, međusobni dječji odnosi različiti su s obzirom na to koliko su vremena proveli zajedno, te su različiti s obzirom na vrstu njihovih interakcija. U počecima, prijatelji im postaju oni koji su im blizu i s kime provode najviše vremena. Stoga prva prijateljstva nastaju upravo u predškolskim ustanovama gdje se stvara kontinuitet u smislu interakcija i fizičke blizine određene skupine djece. Suradnja i uzajamnost relativno se rano pojavljuju kao ono što djeca smatraju karakterističnim za prijatelje, a i kasnije su bitni za sklapanje novih prijateljstava (Gottman, 1983).

Nadmetanje je još jedna karakteristika bitna u sklapanju prijateljstva. Ono se sastoji od međuovisnosti dva pojedinaca, tako da postizanje cilja ili pobjede jedne strane, ograničava pobjedu onog s druge strane. Istraživanja su pokazala da

prijateljstvo može izdržati intenzivno nadmetanje u određenim situacijama – pogotovo između dječaka – te da može imati pozitivne ishode (Hartup i sur., 1988).

Među prijateljima može postojati i konflikt – neslaganje oko teme o kojoj se raspravlja. Konflikt i njegovo rješavanje imaju važnu ulogu u formiranju i održavanju dječjeg prijateljstva. Prijatelji rjeđe ulaze u konfliktne situacije i češće ih i brže rješavaju od djece koja nisu prijatelji. Djeca koja se tijekom svog djetinjstva susretnu sa sukobima (s prijateljima ili onima koji to nisu) te ih nauče rješavati, lakše će i kvalitetnije kasnije ulaziti u ostale društvene odnose. Među prijateljima češće će dolaziti do pregovaranja i pronalaženja novih rješenja za smirivanje sukoba nego među onima koji nisu prijatelji. Budući da djeca više vremena provode sa svojim prijateljima, logično je i da češće dolazi do konflikata, ali upravo se kroz njih i njihovo rješavanje stvaraju dobri temelji za dugotrajan i kvalitetan prijateljski odnos. Prijateljski sukobi djece mlađe dobi traju kraću i manjeg su intenziteta prema rezultatima istraživanja (Gottman, 1983).

3.1.2. ŠKOLSKA DOB

Odnosi među vršnjacima mijenjanju se s njihovom dobi te imaju drukčiju svrhu i cilj ovisno o potrebama koje dijete u određenoj dobi treba zadovoljiti. Ono što se događa u vršnjačkoj skupini djece, kao i u prijateljskim odnosima, utječe na razvoj i funkcioniranje u vjerojatno svim aspektima njihovih života, uključujući obitelj, obrazovanje i društvenu sredinu i zajednicu. Vrijedi i obrnuto. U prethodnom poglavlju govorilo se o djeci predškolske dobi, a u ovom će se govoriti o djeci nižih razreda osnovne škole. Nekoliko važnih promjena događa se u prelasku djece iz vrtića u školu. Te promjene uvjetuju nove zahtjeve i mogućnosti za društveni i emocionalni razvoj. U prvim godinama osnovnoškolskog obrazovanja, oko 30% društvenih interakcija djeca imaju s vršnjacima (Gifford-Smith i Brownell, 2002). Vršnjačke skupine se povećavaju i imaju niži stupanj izravnog nadzora od strane odraslih, uključujući roditelje, nego što je to bio slučaj u prijašnjem razdoblju. Osnovnoškolske vršnjačke skupine postoje u širem fizičkom kontekstu jer se druže i izvan učionice i doma dok se vršnjaci predškolske dobi uglavnom druže u vrtiću ili u unaprijed dogovorenim „kućnim“ druženjima.

Ono što djeca rade sa svojim prijateljima tijekom godina također se mijenja. U predškolskoj dobi interakcija se vrti uglavnom oko igre, dok se s godinama fokus

prebacuje na samo druženje, sportske aktivnosti, razgovaranje i ogovaranje (Gifford-Smith i Brownell, 2002).

Djeci osnovnoškolske dobi veoma je važno biti popularan i prihvaćen u društvu vršnjaka. Popularne pojedince njihovi prijatelji opisuju kao spremne pomoći, spremne za suradnju, brižljive i otvorene u društvenim interakcijama. Popularna djeca pokazuju i obrasce procesuiranja informacija tako da im je održavanje harmoničnog odnosa s vršnjacima prioritet. Dobro prihvaćena djeca kvalitetnije uočavaju i rješavaju društvene situacije i eventualne nesporazume (Coie i sur., 1990). Pripadanje i prihvaćenost unutar vršnjačke skupine nije isto što i prijateljstvo. Prijateljstvo je odnos između dvoje djece koji je samovoljan, osoban i dinamičan odnos temeljen na suradnji i povjerenju (Gifford-Smith i Brownell, 2002). Nepopularna, izolirana i odbačena djeca mogu imati i imaju prijatelje dok njihovi popularni i u društvu prihvaćeni vršnjaci imaju manje ili uopće nemaju prijatelja. Tijekom kasnijeg djetinjstva i rane adolescencije djeca stvaraju poseban prijateljski odnos s jednom osobom (najčešće istog spola) – najbolji prijatelj. Takvo prijateljstvo pozitivno utječe na razvoj vještina u međuljudskim odnosima, na osjećaj empatije, na brigu za dobrobit drugog, na razvoj pozitivne slike o sebi i sprečava osjećaj usamljenosti (Sullivan, 1953). Bez prijateljstva u toj dobi i mogućnosti za suradnju i prisnost koju im ono pruža, djeca ne bi stekla socijalne vještine potrebne za kasnije uspješne veze s drugima kao adolescenti i odrasli.

Tijekom osnovnoškolskih godina, mijenja se vrsta interakcije među djecom. Kontekst osnovnoškolske vršnjačke interakcije u sve većem broju uključuje komunikaciju putem interneta i društvenih mreža o čemu se sve više priča i piše jer je pomalo počelo preuzimati i prevladavati komunikaciju „licem u lice“. Društvene mreže, stalni pristup internetu, virtualne skupine i druženja dio su svakodnevice osnovnoškolaca što itekako utječe na stvaranje i održavanje prijateljstava (Thomas, 2016). Popularnost se mjeri u broju virtualnih prijatelja, a ne onih fizičkih, stvarnih kojima su djeca okružena. Vrlo je jednostavno skupiti stotine ili tisuće „prijatelja“ te s njima dijeliti svoju svakodnevicu. Ipak, teško tu uopće možemo govoriti o prijateljstvu. Većina djece ipak ima i onih nekoliko „pravih“ prijatelja s kojima u četiri oka dijeli svoja mišljenja, stavove i vrijednosti.

3.1.3. VAŽNOST PRIJATELJSTVA

Dječja prijateljstva razlikuju se od ostalih odnosa uključujući i one prisne s odraslima. Prijatelj je jedini koji može pružiti potporu i potvrdu u samoaktualizaciji pojedinca zbog habitusa kojeg dijele. Prijateljstva služe kao važan izvor emocionalne sigurnosti izvan obitelji, iako se ne mogu i ne smiju zamijeniti odnosom dijete-roditelj. Prijatelji olakšavaju novonastale životne situacije (npr. razvod roditelja, preseljenje u drugi grad ili školu). Zbog svega navedenog nije teško zaključiti kako se djeca bez prijatelja osjećaju usamljeno i depresivno, a često imaju i problema u ponašanju (Gifford-Smith i Brownell, 2002).

„Poznato je – znamo to iz dječje psihologije kao i iz vlastita sjećanja – koliko djeca vole društvo. Nije bitno da li će to biti družba od tri, pet, osam ili više članova, je li to stalno ili povremeno okupljanje, da li se igraju Indijanaca ili hajduka, da li se igraju loptom ili bez nje, da li imaju vođu ili ga nemaju, ali je važno da su u društvu. Dijete ne voli da bude samo, želi da se što češće igra sa svojim vršnjacima. Iz života, kao i iz literature, znamo koliko su frustrirani i prikraćeni oni dječji usamljenici koji provode vrijeme samo uz svoje roditelje ili su pak uvijek sami sa svojim igračkama“ (Zalar, 1983:11).

3.2. ŠTO DJECA VOLE ČITATI?

Dječja književnost ne poznaje granice i strane jezike. Djeca različitih kultura čitaju knjige različitih kultura. Univerzalne teme poput pustolovina prijatelja ili nesretne ljubavi pronalaze svoje čitatelje bez obzira na broj kilometara koji ih dijeli. Knjige za djecu ambasadori su svojih zemalja jer s lakoćom prelaze granice i stvaraju veze među djecom cijelog svijeta (Hazard, 1944). Ovo je pomalo idealistička perspektiva o dječjoj književnosti koja zanemaruje društveni kontekst, uvjete proizvodnje i sve što utječe na to da određena knjiga za djecu postane međunarodna, ali nosi pozitivnu poruku koju donosi globalizacija, kao i eksplozija masovnih medija.

Pronalazeći sličnosti i poveznice s vlastitim životima, (mladi) čitatelji stvaraju nova značenja, razmatraju neke nove svjetove i u svoj svijet unose nove perspektive. Mladi čitatelji zaslužuju doći u kontakt s djelima koja im otvaraju mogućnosti za nova iskustva i koja ih uvlače u svoj svijet koji ih motivira da ga istražuju, da ga upoznaju i, ako im se sviđa, da mu se vraćaju.

Djeca u dobi od devet do četrnaest godina najčešće čitaju avanturističke i kriminalističke romane. Zalar to opravdava time da u toj dobi imaju najjači poriv za kretanjem, promjenama, dinamikom, zbivanjem. U tim godinama njihova je „...fizička i duhovna motorika na vrhuncu, i da ih ne mogu zadovoljiti djela, ma koliko se isticala ljepotom izraza, nekonvencionalnošću i afektivnom obojenošću, koja ne nose tu dinamičnost u sebi“ (Zalar, 1983:72).

3.2.1. NAJČEŠĆE TEME

Odrasli i djeca slažu se oko toga kako im je dimenzija uzbudljivosti jedan od ključnih motivatora u čitanju (Cremin, 2010). Djeca vole čitati o njima sličnim likovima jer im se čini kao da su njihovi prijatelji (McDowell, 2009). S takvim likovima nalaze zajedničke točke te se osjećaju kao da bi i oni sami mogli biti dio takve priče i pustolovine.

Teme o kojoj djeca vole čitati često su utemeljene na njihovim svakodnevnim iskustvima. Tako su neke od najzastupljenijih važnost prijateljstva, život u skladu s odgojem i prirodom te upornost pri ostvarivanju snova. Teme za mlade tiču se procesa odrastanja te posljedica pri određenom izboru u životu (Norton, 2010). Pothvat je u dječjem romanu ključan jer tematski i izražajno utječe na stvaranje napete radnje i osvajanje čitatelja (Crnković i Težak, 2009). Pothvat uvlači čitatelja u priču te ga odlikuju napetost, pronalaženje rješenja samostalno, ali češće zajedno s prijateljem ili prijateljima i rješavanje problema.

Suvremene teme se tiču trenutnih društvenih i moralnih situacija i problema: siromaštvo, bolesti, kriminal, obiteljska neslaganja, nasilje i sl. Djeca i mladi o tome slušaju i gledaju putem masovnih medija (radio, televizija, internet), ali i čitaju o tome u dječjoj književnosti i književnosti za mlade (Meek, 2004).

Djeca i mladi više nisu homogena skupina čitatelja. Drukčija perspektiva dječaka i djevojčica postala je dijelom svijesti autora i čitatelja. Djevojčice su u prošlosti čitale romane o (uglavnom) dječaćkim avanturama i podvizima, ali danas je situacija drukčija. Djevojčicama se nude i ženski likovi vrijedni divljenja i pozornosti koje svojim avanturizmom mogu privući i dječake iako je još uvijek puno više dječaka-junaka (Meek, 2004).

3.2.2. PUSTOLOVNOST, AKCIJA I IGRA

Pustolovnost je jedna od temeljnih sastavnica dječje psihe. Ne može se reći da im je nametnuto od strane odraslih nego je naprosto dio njih samih. „Djeca sanjare o neobičnim zgodama, o uzbudljivim događajima, o velikim podvizima projicirajući često sebe u njih, maštaju o dalekim putovanjima, o neočekivanim susretima, o svemu što ih može izvući i izbaviti iz sive, svakodnevnog monotonijskog (Zalar, 1983:13). Ako se već sami ne nalaze u nekoj avanturi, u stvarnom svijetu, ona je ipak dio njihove duševne stvarnosti. Pustolovnost nije ukras ili dodatak u dječjim romanima da ih učini napetijima, „...nego je sastavni dio egzistiranja dječje psihe, dječja vitalna potreba, te se potpuno s pravom nalazi u knjigama“ (Zalar, 1983:13).

Nakon pustolovnosti, djeci je jako bitan i element akcije u romanima. „Djeca kipte od želje za kretanjem, djelovanjem, promjenom“ (Zalar, 1983:13). Za djecu je od velike važnosti da nisu na istom mjestu, da se stalno kreću i putuju. „Vječni nemir, neprestana dinamika, stalno kretanje“ (Zalar, 1983:13).

Još je jedan element bitan u dječjim romanima, a koji privlači djecu da ga čitaju. Radi se o dječjoj igri koja prožima ostale elemente. Igra je najznačajnija sastavnica dječje psihe te se u njoj i uz nju ostvaruje potpunost djetinjstva. Igra je dječji način spoznaje svijeta koji ga okružuje. „...neosporno je da je igra najprirodnije stanje djeteta, i razumljivo je da dječji roman kao sveobuhvatna književna vrsta ne može zanemariti taj fenomen, mora na njemu zasnovati svoju tematiku, podrediti mu, u određenom smislu, i svoju strukturu“ (Zalar, 1983:15). Kakva god bila tematika ili ideja dječjeg romana, on bi uvijek trebao integrirati dječju igru. Bez igre to ne bi bio dječji roman niti bi njegovi likovi bili uvjerljivi. Ovo vrijedi i za današnje romane kao i za one napisane pred stotinu godina (Zalar, 1983).

3.3. KAKO DJECA ČITAJU?

Mašta je glavni djetetov pokretač što je jedna od glavnih razlika u usporedbi s književnosti za odrasle (O'Sullivan, 2004). Kod mlađih čitatelja ne postoji stalno prisutna kritička svijest koja u svakom trenutku opaža fikcionalnost ispričanog, odnosno napisanog. Intenzitet čitateljskog doživljaja mlađih drugačiji je od čitateljskog doživljaja odraslih. Način na koji se dijete igra, prekine igru nekim drugim zadaćama pa se za tren ponovno vrati u igru slično je čitateljskom iskustvu djeteta.

Ono što odraslima predstavlja veliki problem prelaska iz imaginarnog svijeta knjige u svakodnevicu, dijete postiže bez imalo napora (Majhut, 2005).

Pojam identifikacije već je neko vrijeme sporno pitanje. Pretpostavka ranijih istraživanja bila je da se djeca poistovjećuju s glavnim junacima i na taj način preuzimaju njihove vrijednosti i stavove. Čitatelji su tako ideološki konstruirani zbog identifikacije s likom. Ipak, kasnija istraživanja pokazala su da mlađi čitatelji imaju poziciju promatrača s ulogom gledatelja evaluatora (Harding, 1977). Još je nekoliko istraživanja djece i mladih kao čitatelja potvrdilo ove rezultate (Fox, 1979; Protherough, 1983).

4. ANALIZA MOTIVA PRIJATELJSTVA U HRVATSKIM DJEČJIM ROMANIMA

Cilj ovog završnog rada je pronaći i povezati elemente prijateljstva unutar svakog od izabranih dječjih romana te utvrditi kako prijateljstvo utječe na razvoj lik(ov)a i fabulu. Pretpostavke prije analize romana su sljedeće: glavni lik ima najboljeg prijatelja ili skupinu prijatelja s kojima dijeli tajnu i/ili prolazi kroz pustolovine, prijateljstvo je olakšavajuća komponenta u rješavanju problema (ljubavnih, obiteljskih, školskih) i doprinosi osjećaju emocionalne sigurnosti. Istraživanje se sastoji od analize teksta šest hrvatskih dječjih romana nastalih u posljednjih stotinjak godina u kojima je izražen motiv prijateljstva kojim se ovaj završni rad bavi, a kojeg sam u ovim romanima uočila kao relevantne za daljnje istraživanje.

Šest odabranih romana ujedno predstavlja i pokušaj povezivanja s periodizacijom hrvatskog dječjeg romana o kojem je ranije bilo riječi. Prvi roman analiziran u ovom radu je roman *Čudnovate zgone šegrta Hlapića* Ivane Brlić-Mažuranić iz 1913. godine koji predstavlja najranije razdoblje hrvatskog dječjeg romana i, ujedno, roman o siročetu. Sljedeći je roman Mate Lovraka *Vlak u snijegu* iz 1933. godine i predstavlja tzv. Lovrakovo doba (Crnković i Težak, 2009) obilježeno dječjim junacima okupljenima u družine i kolektivizmom. Treći i četvrti roman mogli bi se svrstati u isto razdoblje: razdoblje žanrovske dječje književnosti, a predstavljaju kriminalistički dječji roman. To su: *Uzbuna na Zelenom Vrh* Ivana Kušana (1956.) i *Strah u Ulici lipa* Milivoja Matošeca (1968.). Posljednja dva romana *Sretni dani* Mire Gavrana (1994.) i *Pošalji mi poruku!* Sanje Pilić (2016.) pripadaju suvremenoj dječjoj književnosti te unose i elemente masovnih medija koji utječu na djecu i mlade.

4.1. IVANA BRLIĆ-MAŽURANIĆ: „ČUDNOVATE ZGODE ŠEGRTA HLAPIĆA“, 1913.

Čudnovate zgode šegrt Hlapića dječji je roman o siročetu: „Bio je neki mali postolarski šegrt, koji nije imao ni oca ni majke. Zvao se Hlapić“ (Brlić-Mažuranić, 1993:11). Radnja romana „...svojom privlačnošću i pripovjedačkim čarom i danas budi interes, zaokuplja pažnju, oduševljava i osvaja djecu, jednako kao u doba svog nastanka... To nedvojbeno svjedoči da je djelo živo i danas, da tvrdokorno prkosi vremenu i promjenama društveno-kulturne klime“ (Zalar, 1983:17). Roman i nakon više od stotinu godina djeca i dalje rado čitaju i prolaze kroz avanture zajedno s Hlapićem, Gitom i Bundašem.

Iako se radi o siročetu, Hlapić nije sam. Prvi dio avanture s njim prolazi pas Bundaš, njegov antropomorfizirani pratilac koji je prikazan kao njegov najbolji prijatelj: „Hlapić i Bundaš bili su veliki prijatelji“ (Brlić-Mažuranić, 1993:17). „Dugo su Hlapić i Bundaš veselo išli po cesti. No konačno su ih već počeli tabani peći“ (Brlić-Mažuranić, 1993:24). „Bilo je vrlo dobro što su Bundaš i Hlapić bili zajedno. Više puta bio je pametniji Bundaš, a više puta Hlapić, pa su tako uvijek pomagali jedan drugome“ (Brlić-Mažuranić, 1993:33). Pas Bundaš Hlapiću je podrška te mu omogućuje emocionalnu sigurnost znajući da nije sam. Odlazak od majstora Mrkonje u nepoznato, avantura je koju Hlapić dijeli s prijateljem što mu prčinjava zadovoljstvo: „Prava je sreća da Hlapić ima na svom putovanju takvoga druga koji je i u veselju i u žalosti mudar i dobar!“, (Brlić-Mažuranić, 1993:44). Njihov odnos prikazan je kroz svakodnevne zajedničke aktivnosti i suradnju.

Na svom putovanju, Hlapić i Bundaš upoznaju djevojčicu Gitu koja putuje sa svojom papigom i s njom uspostavljaju prisan odnos: „No Hlapiću je bilo teško i pomisliti da se rastane s Gitom i da ostane opet sam s Bundašem na putu. On je bio zadovoljan što još nijesu našli Gitina gospodara i cirkus, premda je Gita putovala zato da ga nađe“ (Brlić-Mažuranić, 1993:73). S djevojčicom Gitom ima još dublji odnos jer se radi o ljudskom biću s kojim može razgovarati i izmjenjivati osjećaje. Djevojčica Gita povjerava mu se i govori kako se našla u situaciji u kojoj je Hlapić nalazi. Gospodar ju je pustio jer je bila bolesna i otišao dalje s cirkusom u kojem je i ona radila. Osim toga zadesila ju je i još jedna nevolja: „Ja sam vrlo žalosna. Jutros mi je netko ukrao na cesti škatulju dok sam išla na zdenac da se napijem vode. U škatulji sam imala svašta, i moje zlatne naušnice bile su unutra“ (Brlić-Mažuranić, 1993:37).

Čudnovate zgode šegrta Hlapića nisu roman o prijateljstvu, ali svakako nose poruku da je s prijateljima lakše prolaziti kroz probleme, ali i zabavne pustolovine koje zateknu na putu. „Šegrt Hlapić stoji na čelu kolone dječaka – književnih junaka koji zaokupljaju dječju pažnju, urezuju im se u dušu, postaju integralni dio, u duhovnom smislu, njihova života“ (Zalar, 1983:22).

4.2. MATO LOVRAK: „VLAK U SNIJEGU“, 1933.

Zahvaljujući promjenama u pedagoškoj perspektivi prema djetetu i djetinjstvu, osjeća se pomak prema prikazu autentične dječje zbilje čiji je važan predstavnik upravo Mato Lovrak. „Lovrakovi mali junaci nisu idealna bića, ...već obični seoski derančići, sa svojim maštanjima, snovima, igrama, planovima, svađama, tučnjavama, strahovima i podvizima. Žive u svom svijetu, koji nije uvijek po ćudi njihovih roditelja, niti su njihovi postupci u skladu s naziranjem odraslih“ (Zalar, 1983:26). Lovrak svoje likove smješta u seosko okruženje, a gradsku sredinu prikazuje stranom i neprilagođenom djeci.

Jedno od ključnih obilježja Lovrakovih romana za djecu jest princip kolektivism. „Kolektivism predstavlja, ako ga iščitavamo u kontekstu društvene percepcije djeteta, način funkcionalizacije djeteta na nekoliko razina: djeca udružena u skupine uspješno rješavaju probleme koje pojedinačno ne bi mogli riješiti, rodoljubna interpretacija kolektivism, kolektivism kao poluga udruživanja djece i odraslih“ (Zima, 2011:113). U romanu *Vlak u snijegu* istaknuta je prva razina, a djelomično i treća: „Zadrhtala djeca, ali se i dogovorila, kako će se često izmjenjivati. Oni, koji ostanu u vagonu, bit će lakše obučeni. Koji rade vani, obući će se u sve najtoplije, što imaju u vagonu. Zato neka svi sa sebe skinu i predadu sve tople kapute, šalove, rukavice, vunene prsluke i drugo“ (Lovrak, 1990:67). Primjer udruživanja s odraslima može se odraziti u liku konduktera s kojim uspostavljaju pozitivan odnos: „Otvoraju se vrata. Ulazi kondukter. Pjeva i on s njima. Ispod naočala na oči mu iskoče dvije debele suze“ (Lovrak, 1990:74).

Lovrak često svoje romane koncipira oko skupine dječaka ili organizirane družine (Zima, 2011). U *Vlaku u snijegu* radi se o jednom razredu: „Sad ih je u četvrtom razredu bilo trideset“ (Lovrak, 1990:18). U razredu je istaknuto nekoliko glavnih likova, a to su: Draga, Ljuban i Pero koje upoznajemo odmah na početku romana. Oni su bili najbolji prijatelji sve do jedne svađe kada gotovo potpuno

prekidaju odnose. Budući da su u istom razredu, njihova je interakcija zbog svađe svedena na minimum.

Draga ostavlja dojam nemoćne djevojčice koja se na putu razboli i jedva preživi: „Ako Draga za jedan sat ne dođe našem liječniku, mogla bi umrijeti“ (Lovrak, 1990:92). Ljuban je prikazan kao pozitivan, idealan lik dok je Pero negativno karakteriziran. Sljedeći citat prikazuje odnos Pere i Ljubana prema mlađim učenicima: „Pero je bio grub, volio je pokazivati, kako je jači, znao ih tući i peckati te im otimati slatkiše i voće. Ljuban bi ih tad branio. On nije mogao gledati, kako netko upotrebljava silu. Zato su njega mališani voljeli, a Peru nisu“ (Lovrak, 1990:19). Ljuban je izabran i za domaćina zadruga zbog čega je Pero ljubomorani. Djeci je, kao što je rečeno u ranijem poglavlju, bitno da budu popularni i prihvaćeni u društvu. Pero je bogat i smatra da novcem može kupiti popularnost dok Ljuban to postiže svojim zrelim reakcijama i djelima. Ljuban svima daje izbor: „Tko neće s nama u slogu, taj ne može biti zadrugar. Neka živi sam!“ (Lovrak, 1990:56). Lovrak ističe važnost druženja s grupom vršnjaka jer biti sam nešto je što nitko ne bi trebao osjetiti.

Roman *Vlak u snijegu* obiluje pustolovinama i pothvatima: odlazak seoske djece na izlet u grad, bolest učitelja koji se nije mogao s njima vratiti, vlak koji zapinje u snijegu... Lovrak kroz cijeli roman provlači kolektivni duh i afirmira zajedništvo kako bi pokazao da je s prijateljima sve lakše: „Svaki bi imao premalo, a svi imamo mnogo!“ (Lovrak, 1990:57); „Leti snijeg na sve strane, i za nekoliko minuta oslobodiše velik dio pruge pa potrčaše natrag. Nije potrajalo dugo, evo druge smjene. Udariše i ovi. Neki i zaplakaše i pobjegoše natrag. Ali desetoro ostaje u snijegu do iznemoglosti. Odbacuju snijeg živim lopatama, malim rukama. Onda pobjegoše u vagon“ (Lovrak, 1990:92); „A zar nam ipak nije bilo lijepo ovdje u ovim malim kućicama, što su tople i svijetle, a ne miruju nego lete, lete! Bili smo jednaki, bili smo složni, čak su se i naši protivnici poslije pridružili!“ (Lovrak, 1990:94). Autor afirmira jednakost i slogu među grupom vršnjaka koji možda imaju nesuglasica, ali imaju i zajednički interes kojeg kao grupa ostvaruju..

Iako su se događale dječje svađe među Dragom Ljubanom i Perom, njihovo prijateljstvo jače je od tih razmirica te je nakon proživljene avanture još jače i čvršće: „Sjedne na sjedalo uz Peru. Ogrli ga i prodrma. Onda zapita Dragu:

- Jesi li živa?
- Živa i zdrava, domaćine! – mrmlja Draga ispod rupca.
- Budi bez brige!

Ljuban klikne: - Odlično! Tri đaka s Jabukovca prvi put zajedno!“ (Lovrak, 1990:98). Znajući da opet imaju najbolje prijatelje, djeca se osjećaju emocionalno sigurnije i veselije.

4.3. IVAN KUŠAN: „UZBUNA NA ZELENOM VRHU“, 1956.

Ivan Kušan je jedan od rijetkih autora koji u potpunosti razumije i osjeća dječju želju za dinamikom i kretanjem. Osjeća njihove instinktivne težnje i postulate određene dobi (9-14 godina) te ih svojim romanima nastoji zadovoljiti (Zalar, 1983). „Ni jedan njegov dječji roman, ma koliko u njemu tražili i našli slabosti i nedostatke, nije monoton ni dosadan, nije izvan valnih dužina dječjeg interesa. Odlično poznaje psihu mališana i vjerojatno se dobro sjeća koje su mu se i kakve knjige kao dječaku sviđale“ (Zalar, 1983:72). Pustolovni roman *Uzbuna na Zelenom Vrhu* obiluje dramatskim usponima i padovima: dječaci samostalno pokušavaju uhvatiti lopove, dvaput ne uspiju, padaju u očaj, ali ipak ne odustaju. Potom se u njihovim redovima pojavi izdajica, ali se u njemu javlja grižnja savjesti pa ipak pomaže svojim prijateljima uhvatiti lopove.

„U *Uzbuni na Zelenom Vrhu* glavni je lik kolektivni protagonist, grupa dječaka od 11 do 15 godina, koja nije organizirana kao hijerarhijski određena skupina, nego kao neformalna dječja družina, u kojoj nijedan član nije dominantan niti podređen, a i samo sudjelovanje u pothvatu te družine dobrovoljno je: u određenim situacijama pojedini članovi družine svojevolumno odbijaju daljnje sudjelovanje u istrazi i sam cilj istrage zapravo nije imperativ za dječake koji u njoj sudjeluju...“ (Zima, 2011:178). Iako se na trenutke čini da se jedan od likova ističe, ipak su u većini slučajeva oni ravnopravni. Kušan to balansira tako da svako poglavlje otvara pričom iz života jednog od dječaka. Doznajemo i imaju li brata ili sestru, u kakvim uvjetima žive, čime se bave njihovi roditelji – dobivamo potpuniju sliku o svakom od dječaka protagonista. Ono što ih još čini bližima čitatelju jesu njihovi nadimci (npr. Žohar ili Crni) jer je to nešto što djeca tih godina često čine.

Kad dječaci saznaju da u njihovom mjestu postoje lopovi koji pljačkaju i njihove obitelji, osjećaju potrebu za akcijom, za djelovanjem:

„...nego, zar mi ne bismo mogli tu nešto učiniti?

- Gdje tu? – upitali su istovremeno dvojica dječaka.

- Pa... tu... s tim lopovima.

- Mi? – nasmija se Crni. – Pa to će policija urediti za dva dana“ (Kušan, 1994:20). Mogućnost traganja za provalnicima isprva prihvaćaju iz želje za pustolovinom: „Ta oni su upravo toliko puta težili za jednim smišljenim, smjelim i uzbudljivim pothvatom“, (Kušan, 1994:29). U njihovu svakodnevicu uvukao se neobičan događaj koji ih potiče na drukčiju interakciju. Njihova dotadašnja interakcija svodila se uglavnom na igru i neobavezna druženja, a sad vide mogućnost za uzbudljivim planiranjem i smišljanjem novih načina provođenja zajedničkog slobodnog vremena.

Dječaci su posve svjesni svoje uloge „slabijeg“ u odnosu na protivnike, ali isto tako smatraju da mogu pomoći: „Mi možemo mnogo učiniti, mogli bismo otkriti tko je lopov, a možda bismo ga mogli i uhvatiti“ (Kušan, 1994:29). Bitno je naglasiti množinu koju koriste (*mi*) jer ne uzimaju u obzir opciju da svaki od njih sam pronalazi lopova nego to čine u zajedništvu i suradnji.

U romanu nailazimo i na izdajicu, dječaka nadimka Crni koji je nešto stariji od ostalih dječaka i kojemu teško pada što radi na štetu svojih prijatelja: „Činilo mu se da nije pošteno prevariti prijatelje, da nije pošteno ostaviti ih na cjedilu, čak i raditi protiv njih. Tada se prisjeti da se njegovi prijatelji zapravo igraju, da su još premladi da bi sve ovo mogli shvatiti ozbiljno. On zapravo neće biti nikakav izdajnik, on jednostavno nije više dijete da bi se ovako igrao. On već zna što je život“ (Kušan, 1994:168). Uskoro i sami dječaci dolaze do zaključka da se među njima nalazi izdajica: „Netko do nas mora biti izdajica! Sada je sve jasno: taj je izdajica Crni“ (Kušan, 1994:176). Iako su se smatrali skupinom iskrenih i složnih prijatelja, prihvaćaju činjenicu da je među njima izdajica i to im teško pada.

Njihova je motivacija nešto „labavija“ u odnosu na Lovrakove likove kod kojih odustajanje ne dolazi u obzir. Takva Kušanova karakterizacija i motivacija omogućuje dječacima malodušnost i privremeno odustajanje kad im se čini da ne vide sljedeći korak što ih čini bližima današnjim čitateljima. Nepostojanje čvrste hijerarhijske strukture unutar družine olakšava i samu istragu i privremeno odustajanje (Zima, 2011). Kad misle da su isprobali sve mogućnosti, pristaju na poraz: „...nisu se više usudili ni pomišljati bilo na kakav pothvat. Činilo se da je sve postalo besmisleno, nije im preostalo ništa drugo, nego sačekati dok policija ne pritekne u pomoć. Tako su i dječaci zapali u onu mlaku, bespomoćnu neodlučnost kojoj su se već odavno bili prepustili njihovi roditelji...“ (Kušan, 1994:184).

Nakon otkrivanja novih tragova, u dječacima se ponovno javlja želja za akcijom: „Bili su to vrlo, vrlo uzbudljivi trenuci. Trenuci u kojima je trebalo pokazati

hladnokrvnost, odlučnost i smionost“ (Kušan, 1994:204). Nakon što ni ovaj put ne uspiju uhvatiti lopove, dolazi do drugog razočarenja: „Jedan za drugim, dječaci oboriše glave. Propustili su priliku da uhvate prave lopove. A zar to nije bila možda posljednja prilika?“ (Kušan, 1994:209).

Dječaci ponovno odlučuju slijediti nove tragove te ovaj put uspješno uhvate lopove. Ova je njihova avantura završena, a uspješna je bila upravo stoga što su u njoj sudjelovali zajedno. Svaki od dječaka doprinio je u određenom trenutku svojim vrlinama i posebnostima.

4.4. MILIVOJ MATOŠEC: „STRAH U ULICI LIPA“, 1968.

U središtu radnje ovoga romana obični su gradski dječaci koji sami po sebi ne nose ambicije za akcijom i pothvatima, ali ono što unosi osvježenje i sadržajnu inovaciju koloristički je lik dječaka Mungosa koji je prepun unutrašnjih suprotnosti i proturječnih karakteristika (Zalar, 1983). „Ispočetka se predstavlja kao umišljen i naduven momak koji terorizira mlađu djecu. Nameće im se gangsterskom silinom i postaje pravi mali tiranin. No, u daljnjem toku radnje on skida sa sebe masku zloće, grubosti i divljine, a ispod nje se pomalja nesretan dječak – popravkaš i bjegunac. Nikakav zlotvor, jer to djeca i ne mogu biti, nego samo zalutala ovca što je skrenula s normalnog kolosijeka života, uvijek sposobna da se vrati na pravi put ako je netko u tome podrži. Postao je odmetnikom jer je uspio sebe uvjeriti da ga nitko ne voli. Mungos je ličnost kakvu nismo prije sreli u našim dječjim romanima“ (Zalar, 1983:65). Vrlo je slikovito i psihološki iznijansiran lik kojeg se teško zaboravlja. Ostala djeca pojavljuju se u svojevrsnoj Mungosovoj sjeni. Ono što ih ističe su njihovi duhoviti nadimci (npr. Cvrkutalo ili Veslonožac) i njihovi osjećaji koje donosi pojava Mungosa u njihove živote. Mungos unosi nemir u njihova svakodnevna iskustva te poljulja temelje emocionalne sigurnosti koju kao skupina imaju. Svatko od njih reagira na drukčiji način, iako su isprva svi uplašeni. Sam Matošec naziva ih družbom: „Družba iz Ulice lipa mrzovoljno se vukla za dugokrakim Mungosom“ (Matošec, 2009:35).

Kako i dolikuje avanturističkom romanu, tako je i ovdje bitan pothvat, odnosno pustolovina otkrivanja pravog motiva dolaska dječaka Mungosa u Ulicu lipa: „U tom slučaju krađa ipak postoji. A sve je jasno: i zašto je Mungos bio bezbrižan i zašto odjeća pristaje njegovu rastu. Dakle, pred nama je nekoliko mogućnosti. Nude nam se kao na pladnju, ali mi ipak ne smijemo ni jednu od njih prihvatiti“ (Matošec,

2009:57). Družba zaključuje kako je Mungos pobjegao od kuće te je krađu izvršio u vlastitom stanu. Iako su oni sudjelovali i pomogli mu, na njegov nagovor, družba se ne smatra krivima i žele to i dokazati. Zajedničkim snagama odupiru se Mungosovim prijetnjama: „Bit će i gladan i žedan. No, zašto da se mi zbog toga zabrinjavamo? Mungosove brige Mungosu, naše nama i svi ćemo biti zadovoljni. Svi osim njega“ (Matošec, 2009:84). Ubrzo i Mungos postaje svjestan gubitka svoje superiorne pozicije: „Zar je moguće da su računi bili pogrešni? Bili su. On nije očekivao tako ozbiljne protivnike i suviše rano je likovao. Zaista, došli su do jednostavnog i pametnog zaključka! Ne mogu se riješiti Mungosa, ali ni Mungos ne može ništa od njih tražiti“ (Matošec, 2009:86). Družba funkcionira na principu *svi za jednoga, jedan za sve* što ih čini sigurnijima u svoje postupke i odluke.

Mungosova superiorna pozicija i neprimjereno ponašanje kojim je pristupio družbi proizlazili su iz straha od neprihvatanja: „Jednom, tek što smo doselili, zaustavili su me pred kućom. „Imaš li neko ime?“, pitao me jedan od njih. „Sigurno ima“, smijao se drugi. A mene je naljutilo što mi se rugaju, pa sam jednostavno prošao kraj njih“ (Matošec, 2009:134).

Za razliku od ostalih romana o kojima je bilo riječi, ovdje se u rasplet upleo lik odraslog, Velikog Toma koji je posredovao u rješavanju situacije. Veliki Tom potiče Mungosa da promijeni stav i pokuša promijeniti svoje mišljenje i pristup jer vjeruje da će mu to donijeti i naklonost njegovih vršnjaka. Potiče ga da se zamisli u koži tih dječaka: „Sada razumijem zašto ste kazali da sam se ja trebao sprijateljiti s njima“ (Matošec, 2009:135). Veliki Tom iskazuje i svoje mišljenje o prijateljstvu i brojnim problemima koje mu Mungos govori: „O svakom čovjeku ovisi hoće li steći prijateljstvo i naklonost drugi ljudi. To je posao koji mora obaviti sam. Ako ne uspije, nitko drugi nije kriv. I neka kasnije ne kuka“ (Matošec, 2009: 136). Dječacima je objasnio kako je Mungos, pravog imena Darko, samo želio biti dijelom njihove družbe: „Neprestano je pokušavao naći prijatelje. Samo, nije izabrao pravi način“ (Matošec, 2009:149). Družba mu odluči oprostiti i obećaju Velikom Tomu kako će ga prihvatiti u svoje društvo.

Kako je ranije spomenuto, čovjek je dio zajednice i za potpuni razvoj potrebno mu je društvo. Djeca i mladi također imaju potrebu biti dijelom društva, skupine vršnjaka s kojom dijele zajedničke vrijednosti i interese. Mungos je osjećao kako ga nitko ne voli, a zapravo mu je bio potreban osjećaj da pripada skupini, da ima nekoga

s kime može podijeliti ono što ga muči, veseli, ljuti, a to je postigao uz pomoć Velikog Toma i družine koja mu je spremna dati priliku da se iskaže kao prijatelj.

4.5. MIRO GAVRAN: „SRETNI DANI“, 1994.

Devedesetih godina prošlog stoljeća dolazi do prodora dječjih romana i romana za mlade s temama koje su se ranije smatrale obiteljskim, društvenim ili privatnim tabuom (Zima, 2011). U romanu Sretni dani, glavni lik nema oca, a njegov najbolji prijatelj nema majku. Miro Gavran u ovom se romanu drži svoje dotadašnje pripovjedne strategije: glavni lik je dječak u dobi od devet godina koji pripovijeda o ljubavi prema djevojčici iz razreda. Ta je ljubav, nakon neizvjesnosti, ipak uzvraćena. Gavranovi romani, u koje ubrajamo i ovaj, mogli bi se nazvati dječjim ljubićima koji svojim skladom zadovoljavaju i čitatelje i kritiku (Zima, 2011).

Sam roman započinje znakovitim rečenicama: „Najvažnija stvar na svijetu je prijateljstvo. Kad stekneš dobrog prijatelja, život ti postane lakši i ljepši“ (Gavran, 1994:5). Glavni lik od početka romana daje nam do znanja kako je njemu imati prijatelja nezamjenjiva i prijeko potrebna stvar u životu. Budući da se glavni lik zaljubi u djevojčicu iz razreda, a to je za njega nov osjećaj, nije ga podijelio s najboljim prijateljem što ovaj odmah uočava i reagira: „A znaš li ti da među pravim prijateljima ne smije biti nikakve tajne?

- Znam.

- Ako je tako, zašto mi ne priznaš da si zaljubljen?“ (Gavran, 1994:7).

Dalje priznaju jedan drugome da su se obojica zaljubila u djevojčice iz razreda te kažu: „...naše prijateljstvo je postalo još jače, još iskrenije“ (Gavran, 1994:9). Dječacima je bitno imati osobu s kojom mogu dijeliti tajne i povjeravati im probleme: „Shvatio sam da ja više ovako ne mogu živjeti s mamom. To nije pravi život. Sve je kao u redu, a opet: ništa ne valja“ (Gavran, 1994:30) Kroz roman pratimo njihove svakodnevne zgode iz školskih klupa, upoznajemo i njihove roditelje te dolazimo do zapleta. Budući da jedan od njih nema majku, a drugi oca, odluče spojiti svoje roditelje jer to smatraju izvrsnom idejom. Zajedničkim snagama uspiju prvo „prohodati“ s djevojčicama koje im se sviđaju, a potom i „spojiti“ roditelje. Gavran inzistira na suradnji dvojice dječaka koji sve postižu samo zato što su jedan uz drugoga, pomažu i potiču jedan drugoga: „Jurica i ja smo se zadovoljno pogledali. Naš plan je tekao onako kako smo ga zamislili“ (Gavran, 1994:68). „Dakle, vidiš da

moramo opet nas dvojica učiniti nešto“ (Gavran, 1994:93). Autor kroz cijeli roman naglašava važnost prijateljstva te poručuje kako je imati najboljeg prijatelja jednako kao imati brata: „Jednostavno rečeno: Jurica i ja smo bili kao braća“ (Gavran, 1994:9).

Kako je ranije u radu spomenuto, tijekom kasnijeg djetinjstva i rane adolescencije djeca stvaraju poseban prijateljski odnos s jednom osobom uglavnom istoga spola te ga imenuju najboljim prijateljem. U ovom romanu dvojica najboljih prijatelja prolaze kroz svakodnevne situacije, ljubavne probleme i obiteljske nesuglasice zajedno.

Zbog njihovog prijateljskog odnosa razvija se i empatija glavnog lika: „...tužnim glasom mi je Jurica prokomentirao ponašanje svoje mame, koja je u dalekom svijetu zaboravila na svoga sina.

- Možda ti se jednom vrati – rekoh“ (Gavran, 1994:19). „Pa tebi onda nije lako.

- Naravno da mi nije lako, kad sam jedini muškarac u obitelji“ (Gavran, 1994:30).

Osim empatije, njihov odnos doprinosi i razvoju pozitivne slike o sebi glavnog lika: „Osjećao sam kako sam postao veći i odlučniji negoli sam jučer bio“ (Gavran, 1994:16). Roman završava riječima: „Sada, nakon svega, znadem da su u životu najvažnije dvije stvari: prijateljstvo i ljubav“ (Gavran, 1994:101). Autor time zaokružuje priču o bliskom i iskrenom odnosu dvojice najboljih prijatelja koja se provlači kroz cijeli roman, a afirmira pozitivne utjecaje koje na osobu ima takvo prijateljstvo.

4.6. SANJA PILIĆ: „POŠALJI MI PORUKU!“, 2016.

Ovaj roman Sanje Pilić tematski je blizak romanu za mladež jer su likovi adolescenti (sedmi razred) te ih muče drukčiji problemi i brige nego je to bio slučaj u prethodno promatranim romanima. Glavni lik ovdje je djevojčica koja je na početku romana u bolnici gdje upoznaje dvije djevojčice i s njima se druži. Ubrzo izlazi iz bolnice i dolazi natrag u svoju rutinu. Roman je pisan kao dnevnik, čitamo osobne misli i osjećaje dvanaestogodišnje djevojčice koja o prijateljstvu kaže: „Kad god se s nekim sprijateljim, makar malo, ostala bih u tom prijateljstvu zauvijek“ (Pilić, 2016:9).

U ovom je romanu svakodnevni život ispunjen prisustvom masovnih medija. Tako djeca i mladi izlaze u kino, koriste internet, igraju kompjutorske igre i „druže se“ na društvenim mrežama. Budući da se radi o suvremenom romanu, sve te novosti

autorica jako dobro prati i uklapa ih u priču: „S Ladom i Sonjom otišla sam u CineStar“ (Pilić, 2016:22); „Daj pogledaj oko sebe. Svi se trude biti najvažniji. Ti čak ne ideš na fejs, a nemaš ni WhatsApp. Malo si zastarjela. Onda te se ne vidi“ (Pilić, 2016:56). Iz ovog posljednjeg citata može se iščitati više toga: ulazak masovnih medija u svakodnevne živote mladih te osjećaj pripadnosti i popularnosti među vršnjacima putem društvenih mreža, a kojih ranije nije bilo. mijenja se vrsta interakcije među vršnjacima: osim fizičkog kontakta *oči u oči* sad je sve prisutnija i virtualna komponenta druženja.

Ipak, iako su se neke stvari značajno izmijenile, prijateljstvo i ljubav ostaju glavne teme. Djevojčici se sviđa novi dječak u razredu, a do kraja romana saznaje se da se i ona njemu sviđa. Dječaku je majka teško bolesna, a on u djevojčici pronade osobu kojoj se može povjeriti. Prvo postanu prijatelji, a kasnije se to prijateljstvo pretvori u ljubav: „Pomislio sam da smo slični. Nemam puno prijatelja zbog čestih očevih seljenja“ (Pilić, 2016:87); „Ali teško podnosim to suzdržavanje, pretvaranje da sam jači nego što jesam. Zato sam te i pozvao... Moram podijeliti nekako... Jer ti o tome nećeš pričati naokolo...“ (Pilić, 2016: 89); „I ne znam zašto to tebi pričam, ali čini mi se da ti se mogu povjeriti. Iako je bizarno. Nadam se da smo prijatelji“ (Pilić, 2016:89).

Djevojčica o prijateljstvu i životu razmišlja na ovaj način: „I dalje me zbunjuje to kako ljudi brzo ulaze i izlaze iz naših života. Kao da sam u tramvaju, a ne u vlastitoj priči. Kažu da su takve promjene bitne i da kroz njih učimo, rastemo, stječemo nova iskustva. Sve je to istina, ali zar nije divno imati neku čvrstu točku, prijatelja, obitelj, simpatiju koja postoji dulje vrijeme, na koju možeš računati?“ (Pilić, 2016:108). Ovaj citat dokaz je kako je ovaj roman ipak za nešto zreliju publiku koja počinje promišljati o životu na jedan dublji način, koja razmišlja i o budućnosti i o dugotrajnosti nekih odnosa u kojima se nalazi.

Prijateljski odnos između dječaka i djevojčice predstavlja prijelaz iz djetinjstva u adolescenciju. Doba rane adolescencije vrijeme je kad u društvu više nema strogih spolnih podjela nego se društva počinju miješati. U ovoj dobi, kako je ranije rečeno, bitno je imati prijatelja koji ih poznaje i razumije. Bez njih se mogu osjećati usamljeno i depresivno: „Kako si? – upitala sam ga.

Slegnuo je ramenima.

- Znaš kako sam. Ti me poznaješ.

Osjetila sam se polaskanom.

- Ti me poznaješ – ponovio je. – Osjećam to. Ne moram ti objašnjavati“ (Pilić, 2016:120).

Interakcije između djevojčice i dječaka u romanu nisu vezane isključivo uz fizičku prisutnost. Komunikacija se odvija putem SMS poruka kojima oni izmjenjuju misli, osjećaje i želje: „*Hoćeš li da se sutra vidimo? U parku na Strossu? Kako si? Pozdrav.*“ (Pilić, 2016:117). Kad se druže nasamo, teme su im svakodnevnne, školske, ali se dotiču i nekih životnih situacija: „Znam da mi nemaš što reći. Ne mogu iz svoje kože. Proći će, i to je vjerojatno. Ali teško mi je. Kad sam vani, funkcioniram, onda dođem kući i raspadnem se“ (Pilić, 2016:121). Njihova je interakcija prikladna za tu dob te se uklapa u vrste interakcija koju djeca te dobi imaju, a kojima je ranije bilo govora.

5. ZAKLJUČAK

Prijateljstvo je univerzalna tema u svim kulturama i svim uzrastima. Čovjek je društveno biće koje za cjelokupni psihički i fizički razvoj ima potrebu biti dijelom društva, skupine s kojom dijeli zajedničke perspektive, afinitete i vrijednosti. Isto vrijedi i za djecu.

Čitati o pustolovinama grupe likova gdje zajedničkim snagama pronalaze lopova (Uzbuna na Zelenom Vrhu), rješavaju zagonetni slučaj (Strah u Ulici lipa) ili pronalaze način da izađu iz nevolje (Vlak u snijegu) djeci je veoma zanimljivo i uvijek aktualno. Djeca se vole identificirati s likovima-junacima, vole zamišljati da su i oni dio grupe, da prolaze sve kroz što prolaze likovi.

Motiv prijateljstva element je koji, u većoj ili manjoj mjeri, povezuje sve analizirane romane. Iako nije primarna tema, prijateljstvo se provlači kao nit vodilja uz koju svaki problem izgleda jednostavnije, a svaka pustolovina intrigantnije kad se ima s kime podijeliti. U svakom se od analiziranih romana iskazuje snaga prijateljstva koja se ponegdje dovodi u pitanje (Vlak u snijegu), ali do kraja romana problemi se rješavaju i prijateljstvo postaje još iskrenije i kvalitetnije. Nova prijateljstva se stvaraju i na neobičnim mjestima (Čudnovate zgrade šegrta Hlapića) i u neobičnim situacijama (Strah u Ulici lipa) što doprinosi pustolovnosti ovih dječjih romana i potiče na refleksiju o stvaranju prijateljstava u stvarnom životu. Romani pokazuju kako se pravi prijatelji mogu pronaći i na neočekivanim mjestima i u neizglednim situacijama.

IZVORI

1. BRILIĆ-MAŽURANIĆ, I. (1993.) *Čudnovate zgode šegrta Hlapića*. Zagreb: Školska knjiga.
2. GAVRAN, M. (1994.) *Sretni dani*. Zagreb: Press Cut
3. KUŠAN, I. (1994.) *Uzbuna na Zelenom Vrhu*. Zagreb: Znanje
4. LOVRAK, M. (1990.) *Vlak u snijegu*. Zagreb: Mladost.
5. MATOŠEC, M. (2009.) *Strah u Ulici lipa*. Varaždin: Katarina Zrinski
6. PILIĆ, S. (2016.) *Pošalji mi poruku!* Zagreb: Mozaik knjiga

LITERATURA

1. COIE, J., DODGE, K., i KUPERSMIDT, J. (1990.) Peer group behavior and social status. U: ASHER, S. i COIE, J. (eds.). *Peer rejection in childhood*. Cambridge: Cambridge University Press
2. CREMIN, T. (2010.) Motivating children to read through literature. U: Fletcher, J.; Parkhill, F. i Gillon, G. (eds.). *Motivating Literacy Learners in Today's World*. Wellington: New Zealand Council for Educational Research, [Online] str. 11-22. Dostupno na: https://www.academia.edu/19272400/Motivating_children_to_read_through_literature [Pristupljeno: 2. rujna 2019.]
3. CRNKOVIĆ, M. i TEŽAK, D. (2009.) *Povijest hrvatske dječje književnosti od početka do 1955. godine*. Zagreb: Znanje.
4. FOX, G. (1979.) Dark watchers: young readers and their fiction, *English in Education*. 13 (1). str. 32–35.
5. GIFFORD-SMITH, M. i BROWNELL, C. (2002.) Childhood peer relations: social acceptance, friendships and peer networks. *Journal of School Psychology*, [Online] 41, str. 235-284. Dostupno na: https://www.academia.edu/29750729/Childhood_peer_relationships_social_acceptance_friendships_and_peer_networks [Pristupljeno: 2. rujna 2019.]
6. GOTTMAN, J. M. (1983) How children become friends, *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 48 (201).
7. HAMERŠAK, M. i ZIMA, D. (2015.) *Uvod u dječju književnost*. Zagreb: Leykam international.

8. HARDING, D.W. (1977.) *Psychological processes in the reading of fiction*. London: Bodley Head.
9. HARTUP, W., LAURSEN, B., STEWART, M., i EASTENSON, A. (1988.) Conflict and the friendship relations of young children. *Child Development* 59, str. 1590–1600.
10. HAZARD, P. (1944.) *Books, Children and Men*. Boston: The Horn Book
11. HOWES, C. (1996.) The earliest friendships. U: Bukowski, W. Newcomb, A. i Hartup, W. (eds.), *The company they keep: Friendship in childhood and adolescence*. Cambridge: Cambridge University Press
12. MAJHUT, B. (2008.) Periodizacija hrvatske dječje književnosti i književnosti za mladež od 1919. *Kolo*, 3. Dostupno na:
<http://www.matica.hr/kolo/309/periodizacija-hrvatske-djecje-knjizevnosti-i-knjizevnosti-za-mladez-od-1919-20527/> [Pristupljeno: 13. rujna 2019.]
13. MAJHUT, B. (2005.) *Pustolov, siročće i dječća družba: hrvatski dječji roman do 1945*. Zagreb: FF press.
14. MAJHUT, B. (2015.) Treba li nam nova povijest hrvatske dječje književnosti? *Fluminensia*, 27 (1), str. 189-202.
15. MCDOWELL, K. (2009.) Toward a History of Children as Readers, 1890-1930. *Book History*, [Online] 12, str. 240-265. Dostupno na:
<http://www.jstor.org/stable/40930546> [Pristupljeno: 2. rujna 2019.]
16. MEEK, M. (2004.) Introduction: definitions, themes, changes, attitudes. U: Hunt, P. (ed.). *International Companion: Encyclopedia of Children's Literature*. 2. izdanje. London: Routledge.
17. NORTON, B. (2010.) Identity, Literacy, and English-Language Teaching, *TESL Canada Journal*, [Online] 28(1), str. 1. Dostupno na:
<https://doi.org/10.18806/tesl.v28i1.1057> [Pristupljeno: 2. rujna 2019.]
18. O'SULLIVAN, E. (2004.) Internationalism, the universal child and the world of children's literature. U: Hunt, P. (ed.). *International Companion: Encyclopedia of Children's Literature*. 2. izdanje. London: Routledge.
19. PROTHEROUGH, R. (1983.) *Developing Response to Fiction*. Milton Keynes: Open University Press.
20. SEBANC, A., KEARNS, K., HERNANDEZ, M. I GALVIN, K. (2007.) Predicting Having a Best Friend in Young Children: Individual Characteristics and Friendship Features, *The Journal of Genetic Psychology*, [Online] 168 (1), str.

81-95. Dostupno na:

https://www.academia.edu/33003457/Predicting_Having_a_Best_Friend_in_Young_Children_Individual_Characteristics_and_Friendship_Features

[Pristupljeno: 2. rujna 2019.]

21. SULLIVAN, H. (1953.) *The interpersonal theory of psychiatry*. New York: Norton.
22. THOMAS, L. (2016.) Friendship in the Shadow of Technology. U: SCALET, S. i ARTHUR, J. (eds.). *Morality and Moral Controversies: Readings in Moral, Social and Political Philosophy*. 9. izdanje. London: Routledge.
23. VRČIĆ-MATAIJA, S. (2011.) Prilog tipologiji hrvatskoga dječjeg romana, *Fluminensia*, 23 (2), str. 143-154.
24. ZALAR, I. (1983.) *Dječji roman u hrvatskoj književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
25. ZIMA, D. (2001.) Hrvatska dječja književnost o ratu, *Polemos*, [Online] 4 (2), str. 81-122. Dostupno na:
https://www.academia.edu/20862802/Croatian_Children_s_War_Literature
[Pristupljeno: 2. rujna 2019.]
26. ZIMA, D. (2011.) *Kraći ljudi: Povijest dječjeg lika u hrvatskom dječjem romanu*. Zagreb: Školska knjiga.

SAŽETAK

Ovaj završni rad bavi se motivom prijateljstva u hrvatskom dječjem romanu. Prvo donosi kratki pregled hrvatskog dječjeg romana od kraja 19. stoljeća do početka 21. stoljeća te govori o terminu dječjeg romana. Sljedeće poglavlje tiče se prijateljstva, načina pronalaženja prijatelja te osobina koje nekoga čine dobrim prijateljem. Rad donosi i najčešće teme o kojima djeca vole čitati, kako čitaju te ukratko objašnjava zašto je tome tako. Posljednje poglavlje tiče se analize konkretnih primjera prijateljstva u dječjim romanima s kraja 19. stoljeća do kraja 20. stoljeća. Izabrani su neki od najpoznatijih i najčitanijih romana prema različitim izvorima literature.

KLJUČNE RIJEČI

Hrvatski dječji roman, avanturistički roman, dječja družina, prijateljstvo

SUMMARY

This final paper is about the friendship motif in the Croatian children's novel. It first provides a brief overview of the Croatian children's novel from the end of the 19th century to the beginning of the 21st century and discusses the term of a children's novel. The next chapter is about friendship, how to find friends, and the traits that make someone a good friend. The paper also presents the most common topics that children love to read, how they read, and briefly explains why this is so. The last chapter deals with the analysis of examples of friendship in children's novels from the end of the 19th century to the end of the 20th century. Some of the most famous and widely read novels were selected according to various sources of literature.

KEYWORDS

Croatian children's novel, adventure novel, children's group, friendship